

FINTA MÁRIA ANNA

„...the kyng rod upon ys pleyghyng”: A lovagi kalandok narratívája és szerepe a középkori (angol) lovagregényekben

Témavezető:
dr. habil. Seláf Levente

A középkori angol és francia lovagregények alapvető motívuma a lovagi kaland: ezeknek a regényeknek egész cselekménye erre épül. Dolgozatomban azt vizsgálom, milyen funkciókat tölthet be ez a motívum a középkori irodalomban, különös tekintettel Chrétien de Troyes befejezetlen Perceval-regényére, és annak 14. századi közép-angol adaptációjára, a *Sir Percevale of Galles* című műre. A két változat közötti lényeges hasonlóságok és különbségek ugyanis a lovagi kalandok motívumán keresztül jól kirajzolódnak.

1. Bevezetés

A lovagregény a középkori világi irodalom kedvelt műfaja volt. Először szórakoztató, pihentető olvasmánynak szánták őket, emellett azonban legtöbbször igyekeztek komoly erkölcsi tartalmat is elrejteni bennük; így kerülhettek lovagregények például a kimondottan vallási nevelési célzattal készült, angol Vernon-kéziratba is. Mindez nem véletlen. Ezeket a műveket ugyanis a középkori lovagok is olvasták, sőt, gyakran ők maguk is írtak ilyeneket: nem tettek különbséget valós és fiktív történetek között, mikor a lovagi ideálról akartak tanulni vagy éppen tanítani.¹ Ramon Llull például, aki az egyik legbefolyásosabb könyvet írta a lovagi életformáról, saját élettapasztalatán kívül szintén rengeteg mindent átvett az általa olvasott lovagregényekből is.²

1 KAEUPER: *Chivalry and Violence*, 1999, 31.

2 KAEUPER: 1999., 31.

Az útrakelés az ókor óta meglévő toposz az irodalomban: gondoljunk csak az Odüsszeiára, az ószövegségi Kivonulás könyvére vagy akár a népmesék útnak induló, legkisebb királyfijára³. A középkori világi irodalomban ez a toposz legszembetűnőbb módon a lovagregényekben öltött formát, mégpedig a lovagi kaland (*adventure, quest*) újra és újra megjelenő motívumában. Dolgozatomban ezt a motívumot vizsgálom néhány középkori francia és angol lovagregényben, különös tekintettel az ófrancia Perceval-regény késő középkori angol adaptációjára, a *Sir Percevale of Galles* című műre. Ezenkívül részletesen meg fogom vizsgálni a lovagi kalandok visszatérő motívumait és a hősiesség megjelenésének formáit a középkori irodalomban.

Feltételezésem szerint a *Sir Percevale of Galles* című regényben a lovagi kalandok szerepe jelentős mértékben eltér az ófrancia változatban olvasható kalandok szerepétől.

2. A lovagi kaland motívuma a középkori irodalomban

A lovagregények egyik fő szerkezeti eleme a kalandkeresés (*adventure*).⁴ Norris J. Lacy definíciója szerint a legfontosabb lovagi tevékenység a *quest* (mikor egy lovag önszántából indul útnak, miközben feladatok, próbatételek sorozatán kell megfelelnie ahhoz, hogy elérje célját), de a lovagregények hősei gyakran csak feladatot teljesítenek, és néha az is előfordul, hogy küldetésük istenítélet-szerű: útjukkal bűnhődniük kell, vagy (és inkább ez a jellemző) feloldozást nyernek általa.⁵

Wysten Hugh Auden ezt így fogalmazza meg: „egy *quest* mindig arra szolgál, hogy az ember olyasmit találjon meg, amiről még nincs tapasztalata, csak elképzelni tudja, hogy mi is az, amit keres, de hogy elképzelései valóság-e vagy hamisak, csak akkor derül ki, mikor már elérte küldetése célját.”⁶ A tipikus kalandkeresés-toposz (Auden szerint) a következő motívumokat kötelezően tartalmazza:

3 AUDEN: *The Quest Hero*. 1968, 42.

4 LACY: *From Medieval to Post-Modern: The Arthurian Quest in France*. 2000., 116.

5 LACY: 2000., 116.

6 AUDEN: 1968., 40.

1. a kitűzött cél, legyen az egy tárgy vagy egy személy;
2. az út, amely mindig hosszú, fáradságos és kisebb-nagyobb kalandokkal tarkított;
3. a hős, hiszen a kitűzött célt nem érheti el akárki, csak a kiválasztott (tudniillik származásában és viselkedésében is kimagasló) személy;
4. a próbatételek – a hősnek ezeken keresztül kell bebizonyítania, hogy valóban méltó célja elérésére;
5. a kitűzött cél őrizői, akikkel meg kell küzdeni a végső sikerért;
6. a segítők, akik varázslattal és/vagy tudásukkal támogatják a hőst, és akik nélkül a lovag sokszor el sem jutna a célig.⁷

Meg kell azért jegyeznünk, hogy ezek a motívumok nem olyan értelemben kötelezőek, hogy minden egyes kalandleírásnál mind a hat elem jól észrevehetően jelen lenne. Sőt, sokkal jellemzőbb, hogy ezek variálódnak, cserélődnek egy-egy regény kalandleírásain belül – értelemszerűen, hiszen a változatosság minden irodalmi műnek fontos erénye. A középkori szerzőknek pedig különösen ügyelniük kellett arra, hogy a szigorú formai előírások mellett (melyeket mindig igyekeztek szem előtt tartani)⁸ ott ragadják meg a lehetőséget az újításra, a változatosságra, ahol csak lehetőségük adódott rá: a lovagok kalandkeresésének toposza pedig annyira összetett, hogy a szerzők könnyen alakíthatták saját kedvük és stílusuk szerint.

Ezzel a törekvéssel (az olvasó érdeklődésének fenntartásával) magyarázható az is, hogy egy-egy lovagi út, küldetés leírása igen gyakran több, kisebb epizódot is felölel, hiszen minden kaland, próba vagy összecsapás befejeztével a cselekmény megáll, lezárul. Fontos volt tehát, hogy a cselekmény folyamatosan haladjon előre, hogy mindig történjen valami új, nehogy lanyhuljon az olvasók figyelme.⁹

Egyetlen hosszú kalandsorozat azonban, amelyben rengeteg kicsi epizód követi egymást, valószínűleg éppúgy monotonná vált és ellaposodott volna, mint a túlzottan széttagolt szerkezet. Ezért bizonyulhatott szerencsés gyakorlatnak a *Doppelweg*-szerkezet alkalmazása (ez különösen az arturiánus regényekben figyelhető meg).¹⁰ A szerkesztési elv lényege, hogy ezeknek a regényeknek cselekményében két

7 AUDEN: 1968., 44.

8 KELLY: *The Art of Medieval French Romance*. 1991., 37-38.

9 LACY: 2000., 115–116.

10 HIBIG: *Der Doppelweg und doppelte Kursus: Zur Terminologie und modernen Strukturierung des „Erec“ von Hartmann von Aue*. 2010., 3.

nagy kalandmotívum fedezhető fel, amely szintén két, *doppelte Kur-sus*nak nevezett egységre tagolódik: a hős első, kiemelkedő feltörését óriási bukás, majd újra feltörekvés (és végül általában siker) követi.¹¹ Az elkövetett hiba, bűn vagy mulasztás igen gyakran abból ered, hogy a hős nem jól viszonyul az arturiánus lovagi eszményhez: ezt kell a második kalandsorozat segítségével korrigálnia.¹² Így pedig „önmaga válik a kaland kitűzött céljává”, hiszen az első próbálkozás során bebizonyosodott, hogy még nem méltó célja elérésére, elsősorban önmagát kell tehát megtalálnia. Eredeti célja így sokszor nem is tűnik olyan lényegesnek.¹³

3. A Conte du Graal és a Sir Percevale of Galles

3.1. (Irodalom-)történeti áttekintés

A *Perceval, ou le Conte du Graal* Chrétien de Troyes regénye, amely az 1180-as években keletkezett, talán Flandriai Fülöp megrendelésére, akinek Chrétien de Troyes a művet ajánlotta.¹⁴ A fennmaradt adatok tanúsága szerint egyértelmű, hogy Chrétien de Troyes volt az első, aki az arturiánus hagyományba illesztette a csodálatos kehely történetét, mégsem ő volt annak megalkotója: a Grál története valószínűleg a kelta mondakörből származik.¹⁵ Bár a modern olvasó számára (különösen Wagner operája miatt) Perceval és a Grál története szervesen összekapcsolódik a kereszténységgel, ez Chrétien de Troyes regényében még nincs így:¹⁶ Robert de Boron csak fél évszázaddal később, a 13. század első felében tervezte egy trilógiában Arimathei József történetét összekötni az arturiánus hagyománnyal és a titokzatos edénnyel.¹⁷ (Hogy trilógiája valóban elkészült-e vagy sem, vita tárgya a szakirodalomban: Daniel Poirion¹⁸ szerint igen, Anne Berthelot szerint például nem.)¹⁹

11 HILBIG: 2010., 3.

12 LACY: *The Craft of Chrétien de Troyes: An Essay on Narrative Art*. 1980., 2.

13 LACY: 1980., 6.

14 CLINE: *Introduction*, 1985., x.

15 QUÉRUEL: *Le Conte du Graal*.

16 QUÉRUEL.

17 POIRION: *Robert de Boron*.

18 POIRION.

19 SELÁF: *Merlin és a Grál: Utószó a Merlinhez*. 2013., 133.

Perceval történetét Chrétien de Troyes végül nem fejezte be. A feladatra azonban rengeteg vállalkozó akadt: sok Perceval-kézirat maradt fenn már a 13. század elejéről.

A *Sir Percevale of Galles*²⁰ ismeretlen szerző munkája: annyit sejt-hetünk róla, hogy Midlands északkeleti részén élt és alkotott. Thomas Malory *Morte d'Arthur* című munkáján kívül az egyetlen olyan korabeli angol lovagregény, amely Perceval történetét dolgozza fel. Az egyetlen ránk maradt példány a Thornton-kéziratban (BL Lincoln Cathedral MS. 91) olvasható, amelyet egy Robert Thornton nevű földesúr másolt a 15. században, de a regény keletkezését ennél korábbra, a 14. század első felére tesszük. Az angol szöveg szerzője igen sokat módosított Chrétien de Troyes regényén: hogy csak a legfontosabbakat emeljük ki, a Grál és a Halászkirály egyáltalán nem jelenik meg benne, ugyanakkor a történet gazdagodik néhány új szereplővel (például a Vörös Lovag boszorkány édesanyjával).²¹ A szakirodalom jelentős része úgy véli, hogy a szerzőnek nem állt rendelkezésére az ófrancia szöveg, tehát csak emlékezetből kísérelte meg az angolra fordítással.²² Néhányan azonban másképp gondolják: David C. Fowler például meggyőzően érvel amellett, hogy a Percevale-szöveg valódi adaptáció, és a szerző szántszándékkal, tudatosan hagyta ki a Grál-epizódot (Fowler szerint a Grál helyett itt Perceval anyja az újra megtalálni kívánt cél, akinek szerepe jóval jelentősebb itt, mint Chrétien de Troyes regényében).²³

3.2. A lovagi kalandok szerepe a Percevalban és Chrétien de Troyes más irodalmi műveiben

Chrétien de Troyes számára a lovagi kaland motívuma nem csak azért volt fontos irodalmi eszköz, hogy olvasóközönsége figyelmét meg-ragadja, hanem saját írói kreativitásának kibontakoztatására is jó lehetőséget nyújtott.²⁴

Hősei legtöbbször egyáltalán nem tökéletesek; ebből (szintén Norris J. Lacy monográfiája szerint) néhány Chrétien de Troyes-kutató arra a következtetésre juthatott, hogy a szerző nem értett egyet az ar-

20 BRASWELL: *Introduction*, 1995. alapján.

21 MILLS: 1992, xviii.

22 MILLS: 1992, xix.

23 FOWLER: *Le Conte du Graal and Sir Perceval of Galles*. 1975, 6.

24 LACY: 1980., 1.

turiánus lovagi eszménnyel.²⁵ Ez a következtetés azonban téves. Bár Chrétien de Troyes itt-ott valóban rámutat arra, hogy ez a hőseszmény könnyen túl merevvé válhat, hősei nem ezért tökéletlenek: jellemük, identitásuk a kalandokon közben fog kialakulni, és kezdeti hibáik hangsúlyozásával Chrétien az olvasók számára is nyilvánvalóvá teszi a jellemfejlődés mértékét.²⁶

Ezekben a regényekben, mondja Lacy, a kettős út (Doppelweg) fordulópontját jelentő bukás többféle forrásból fakadhat. Előfordulhat, hogy a hős az arturiánus lovagi eszmény „elmélete és gyakorlata” között nem képes különbséget tenni, ilyen például Perceval, aki egyszerű jellemét és gondolkodásmódját szó nélkül feláldozná egy olyan lovagi közösségbe tartozásért, amelyben egyáltalán nem ismeri ki magát. Yvain, az oroszlános lovag viszont azért bukik meg, mert először nem találja meg „a helyes egyensúlyt a szerelem és a lovagi élet között”, hiszen házassága után szinte azonnal elindul kalandot keresni, és a megbeszélte határidőről is megfeledkezik; Erec pedig épp fordítva, Enide-del való szerelmét helyezi túlságosan előtérbe, és ezért elhanyagolja lovagi kötelességeit.²⁷ Akármilyen okból követ is el azonban hibát Chrétien de Troyes hőse, bizonyos, hogy második útja folyamán komoly jellemfejlődésen megy keresztül. Ezeknek a regényeknek tehát az identitáskeresés (ha úgy tetszik: a férfivá érés) áll a középpontjában: a továbbiakban ezt a *Perceval* című regényben fogom elemezni.

3.2.1. *Perceval lovagi kalandjai*

A *Perceval*ban ez a jellemfejlődés Norris J. Lacy szerint különösen fontos: nem véletlen, hogy a hős először semmit nem tud a lovagságról és a lovagiasságról, hanem a történet során kell megtanulnia mindent. (Perceval együgyűsége a történet elején nem melleleg nagyon komikus, tehát a motívum szórakoztató funkciója is éppen ennyire fontos.) Mikor Perceval, a főhős először találkozik Artur király lovagjaival, rögtön készen áll arra, hogy egész személyiségét gyökeresen, egy csapásra átalakítsa és az ő udvari szokásaikhoz igazítsa:²⁸ erre tett kísér-

25 LACY: 1980, 3.

26 LACY: 1980, 4.

27 ASHE-LACY: *The Arthurian Handbook*. 1988., 81-82.

28 ASHE-LACY: 1988., 81.

lete azonban eleve kudarcra van ítélve, hiszen senki sem képes ilyen hirtelen átváltozásra. Percevalnak, mint kiderül, veleszületett érzéke van a lovagsághoz, mégis fokról fokra, lépésről lépésre el kell sajátítania mindazt, amit lovagi környezetben szocializálódott társai természetesen gondolnak. Meg kell tanulnia azt is, hogy nem szükséges, sőt, nem is szabad saját természetét elnyomnia vagy gyökerestül kiirtania.²⁹ Perceval kalandjai tehát erről a tanulási folyamatról szólnak.

Útja édesanyja tanácsaival kezdődik: megtanulja, hogy a királytól kell fegyvert kérnie, hogy ha módja van rá, be kell mennie a templomokba Istent dicsérni, és arra vonatkozólag is kap néhány tanácsot, hogy hogyan bánjon a nőekkel, ha azok csókot vagy szerelmi zálogot kínálnak fel neki. Kalandjainak első (a farce-ok világát idéző)³⁰ állomása éppen emiatt válik tragikomikussá: a házban egyedül lévő nőt annak akarata ellenére többször megcsókolja, és gyűrűjét is elrabolja tőle (az olvasó számára persze sejthető, hogy itt néhány lopott csóknál és egy gyűrűnél sokkal többről lehet szó, különösen, mikor a nő szeretője hazatérve véres bosszút esküszik, és a nőt is igen keményen megbünteti). Az epizód a pastourelle-jelenetek inverziója, akár ezek paródiájaként is felfogható: a pastourelle-versek lovagja ugyanis gyakran üldözi szerelmével a (menekülő, vagy éppen készsleges) pásztorlánykát. Itt Perceval, az egyszerű vadember találkozik egy úrinővel – a találkozás végkimenetele tulajdonképpen ugyanaz.

A következő lényeges mozzanat a Vörös Lovag legyőzése. Perceval ebben a küzdelemben még nem ismeri a lovagi összecsapások íratlan szabályait, és talán pont ennek köszönheti győzelmét is, hiszen meglepetésszerűen, dühből támad. A páncélzathoz és a fegyverekhez Perceval még kevésbé ért, egy szolgának kell megmutatnia, hogyan vegye le és öltse magára az elesett Vörös Lovag felszerelését.

Perceval első, fontos lépését csak akkor teszi meg a valódi lovagság felé, mikor vendéglátója megtanítja a fegyverek használatára, és az alapvető viselkedési normákat is elmagyarázza a kissé összezavarodott Percevalnak. Ekkor derül ki az is, hogy a hős nagyon gyorsan tanul: egyetlenegyszer, első próbálkozása alkalmával hibázik a gyakorlás során. Ennek ellenére önálló gondolatokra még nem képes, ehelyett megfellebbezhetetlen tekintéllyel ruházza fel a másik lovagot, még azt is szó nélkül elfogadja, hogy ezentúl anyja helyett vendéglátójára kell hivatkoznia, ha a tanultakat alkalmazni kívánja.

29 ASHE-LACY: 1988., 81.

30 LOOMIS: *The Grail Story of Chrétien de Troyes as Ritual and Symbolism*. 1956., 843.

Blancheflor kastélyához érve már lovaghoz méltó módon viselkedik: megvédi a nőt ellenségeitől, és megkegyelmez a legyőzötteknek. Látzólag elérte célját: nagyon tehetséges, ígéretes vitéz, aki jó fegyverzettel és egyre növekvő hírnévvel rendelkezik, Blancheflor pedig a szerelmet is meg tudná neki adni. Perceval mégis továbbindul, hogy felkeresse édesanyját és régi otthonát: így érünk el a történet fordulópontjához, a halászhoz, aki a Halászkirály kastélyába irányítja. A nagybeteg király bőségesen megvendégeli a szállást kérő lovagot. Lakoma közben behozzák a vértől csöpögő lándzsát és a díszes edényt, amelyek rendeltetésére Perceval nagyon szeretne rákérdezni, de mivel úgy tanulta, hogy egy jó lovag nem fecseg, nem mer. Hogy rosszul döntött, másnap reggel derül ki – egy megölt szerelmét sirató, fiatal lánytól (mint később kiderül, unokatestvérétől) tudja meg, hogy kérdése meggyógyította volna a királyt, és hogy mulasztása miatt bűnhődnie kell.

Ezen a ponton Perceval (Yvainhez hasonlóan) teljesen elveszti identitását, de újjászületése nyomban meg is kezdődik. Erre utal legalábbis a jelenetnek az a mozzanata, hogy Perceval elfelejti saját nevét, mikor a lány erről kérdezi, de kimondja az első nevet, ami eszébe jut, és ez történetesen valóban az ő neve – abban a pillanatban azonban Perceval ennek nincs tudatában. Ekkor derül ki az is, hogy a lány unokatestvére (új identitásának ez az első építőeleme), és hogy korábbi identitásával együtt korábbi úticélját is elvesztette: édesanyja ugyanis időközben meghalt. Az új küldetés azonban szintén nem várat magára sokáig: unokatestvére figyelmezteti Percevalt, hogy a kard, amit egyik vendéglátójától kapott, nem megbízható a csatában, így Perceval azzal a szándékkal indul tovább, hogy felkeresi azt az embert, aki képes fegyverét megjavítani.

Az úton találkozik a nővel, akinek gyűrűjét elrabolta. Ennek a jelenetnek külön jelentősége, hogy Percevalnak alkalma nyílik szembenézni rossz múltjával, és végleg szakítani vele.³¹ A Büszke Lovag előtt tehát éppúgy bevallja a rosszat, amit tett, mint önmaga előtt; az azt követő csatában pedig nem ragadja el az indulata, figyel ellenfelére, és mikor az kegyelmet kér, megadja neki. Perceval itt tulajdonképpen önmagával, rossz lelkiismeretével vív ádáz küzdelmet, és végül feloldozást is nyer. A penitenciát azonban később kapja, nagybátyjától, a szerzetestől, aki azt kéri tőle, imádkozzék minden reggel

30 LOOMIS: *The Grail Story of Chrétien de Troyes as Ritual and Symbolism*. 1956., 843.

31 FOWLER: 1975., 9.

egy templomban, mikor módja van rá, és segítsen azoknak, akik kérik tőle.

Perceval így indul el a helyes úton a valódi lovagság felé. Útjának végét Chrétien de Troyes-tól ugyan nem tudjuk meg, de az Perceval jellemfejlődése szempontjából nem is lényeges, sőt: teljesen lényegtelen. Perceval jelleme a Doppelweg második útjának kezdetére már teljesen kiforrt: becsületes, alázatos, jószándékú, figyelmes, segítőkész, bátor és istenfélő férfi lett belőle, aki képes volt arra, hogy régi önmagát teljesen maga mögött hagyva új életet kezdjen. Talán nem is véletlen, hogy Chrétien de Troyes művét befejezetlenül hagyta. Szerzői intencióról nyilatkozni ugyan ebben az esetben túl nagy merészség lenne, a mű irodalmi értékéhez azonban mindenképp sokat hozzátesz annak befejezetlen volta, akár tudatos szerzői fogás, akár nem.

3. 3. A *Sir Percevale of Galles*

Sir Percevale történetének megalkotója nagyon sokat finomított az eredeti történeten. Az első gyűrűt például édesanyjától kapja a hős útja kezdetén (és ez a gyűrű tulajdonképpen saját kalandorozaton megy keresztül, hiszen feltűnően gyakran cserél tulajdonost, mire viszsza kerül a kiindulópontra:³² mintha csak a Nibelung elátkozott gyűrűje volna). Ugyan Percevale ebben a regényben is rátalál az alvó lányra, de nem ébreszti fel, kettejük között tulajdonképpen nincs is konfliktus: az édesanyjától kapott gyűrűt húzza ujjára az elvitt gyűrűért cserébe.³³ Percevale történetét pedig jóval részletesebben megismerheti az olvasó, mint Chrétien de Troyes könyvében: látjuk az apa mérközését a Vörös Lovaggal, kezdeti győzelmét, majd halálát, és a gyászoló anya kivonulását a lovagi környezetből az erdőbe. Új szereplőkkel is szolgál a regény, például egy rövid epizód erejéig láthatjuk a Vörös Lovag boszorkány édesanyját, aki megpróbálja fiát feltámasztani, de Percevale őt is gyorsan megöli.

Maldwyn Mills szerint azonban ezeknél a nyilvánvaló hozzátoldásoknál és eltéréseknél sokkal fontosabbak azok a jelenetek, amelyek mindkét regényben megvannak, és csak apró mozzanataikban térnek el egymástól.³⁴ Ezzel alátámasztja David C. Fowler tanulmányának

32 BRASWELL. 1995.

33 FOWLER. 1975., 6.

34 MILLS: *Introduction*. 1992, xix.

állításait, aki a szakirodalom nagy részével szemben úgy véli, az angol szöveg szerzője jól ismerte a Chrétien de Troyes által írt Perceval-történetet³⁵ (és akár annak folytatásait is). Fowler szerint az angol regény egyfelől kifigurázza a francia szöveget, másfelől viszont kiemeli, hogy a szerző jól ráérezett Percevale édesanyjának párhuzamára a Grál-történettel Chrétien de Troyes regényében.³⁶ Ő jegyzi meg azt is, hogy ez a regény nagyon jól szembeállítható a nála jóval ismertebb *Sir Gawain and the Green Knight* című művel, ami ennél a regénynél kicsit később, a tizennegyedik század vége felé keletkezett.³⁷

3.3.1. *Percevale és Gawain*

Gawain lovag alakja ebben a regényben fontosabb szerepet kap, mint Chrétien de Troyes Percevaljában: egyike a három loagnak, akikkel Percevale először találkozik (Chrétien de Troyes nem tartotta fontosnak megnevezni ezeket a lovagokat), és ő lesz az, aki segít Percevale-nak magára öltetni a legyőzött Vörös Lovag fegyvereit (Chrétien regényében ezt egy szolga teszi meg).³⁸ Látható tehát, hogy a Sir Percevale szerzője még Chrétien de Troyes regényéhez képest is hangsúlyozta Gawain szerepét a cselekményben (holott Sir Gawain alakja Chrétien történetében is kiemelten fontos).

Gawain, mondja Fowler, a „megtettesült civilizációs erény”, Percevale ezzel szemben ösztönösen keresi az igazságot, és a lovagi világban fontos értékekről nem tud semmit: ha (a lovagi világ szemében) jó döntéseket is hoz, azt nem tudatosan teszi.³⁹ Például tudtán kívül megbosszulja édesapja halálát a Vörös Lovagon (hiszen csak azért öli meg, hogy fegyvert szerezhessen magának), és tudta nélkül bosszút áll az anyját zaklató óriáson (hiszen tőle csak gyűrűjét akarja visszavenni).⁴⁰ Másképpen megfogalmazva, Sir Gawain számára a lovagi életmód, a lovagi értékek éppen olyan természetesek, mint Percevale számára az ösztönösség. Ez a különbség kettejük között talán akkor mutatkozik meg leginkább az angol szövegben, mikor Percevale legyőzi a Vörös

35 FOWLER. 1975., 6.

36 FOWLER. 1975., 18.

37 FOWLER. 1975., 18.

38 FOWLER. 1975., 4.

39 FOWLER. 1975., 18.

40 MILLS. 1992., xxiii.

Lovagot. Mivel sehogy sem tudja levenni a lovagról a bonyolult szerkezetű páncélzatot, úgy dönt, kiégeti belőle a holttestet (nyilván nem tudja, hogy ezzel a felszerelést is tönkretenné)⁴¹. Már előkészíti a máglyát, amikor Sir Gawain közbelép (775–784. sor):

„*What wylt thou with this fyre make?
Sayd Gawayne hym till.
,Petir! quod Percevale (...)
,Out of his iren I wolde hym bren
Rihte here on this hill.’
Bot then sayd Sir Gawayne,
,The Rede Knyghte for thou has slayne,
I sall unarme hym agayne,
And thou will holde the still.’*”⁴²

(„Mit akarsz tenni ezzel a tűzzel?”, mondta neki Gawain. „Szent Péterre”, mondta Percevale, „most rögtön, ezen a hegyen kiégetem őt a vasából.” De ekkor Sir Gawain így szólt: „Mivel megölted a Vörös Lovagot, leveszem róla a fegyverzetét, és te [pedig] nyugton maradsz.”⁴³)

Gawain tehát tökéletesen tisztában van a lovagi szokásokkal és etikettel, és Percevale-t is arra próbálja ösztönözni, hogy ezeket kövesse. Percevale azonban itt közel sem bizonyul annyira fogékony tanítványnak, mint Chrétien de Troyes regényében. Bár mind a két történetben kiemeli a szerző, hogy az újdonsült lovagjelöltnek különleges érzéke van a fegyverekhez, és elég neki egyszer megmutatni bármit, hogy többet ne legyen vele gondja, ez még nem elég a jó lovagsághoz. Chrétien de Troyes Percevalja nem csak a fegyverzet helyes

41 MILLS. 1992., xxiii.

42 *Sir Perceval of Galles and Ywain and Gawain*, szerk. Mary Flowers BRASWELL, Medieval Institute Publications, Kalamazoo, Michigan, 1995.

43 Ez a mondat („*and thou will holde the still*”) kétszer szerepel a regényben, és mindkétszer Gawain szájából hangzik el, először a Percevallal kötekedő Kaynek (307. sor), majd a fent idézett helyen Percevalnak címezve. BRASWELL az *and* szót mind a két alkalommal *if*-ként, tehát feltételes módként értelmezi: „ha nyugton maradsz”. A *Middle English Dictionary* (I. Bibliográfia) valóban felsorolja az *and* mellékjelentései között a feltételességet, de ezeken a szöveghelyeken indokolatlan volna ezt feltételezni. Egyértelmű, hogy Gawain ebben a szövegben mindkét alkalommal tekintélyét éreztetve, rendreutasítóan lép fel.

használatát, hanem a lovagi erényeket is nagy buzgalommal igyekszik elsajátítani vendéglátójától – pontosan azért bukik el, mert túlon-túl lovagias akar lenni, és akkor sem mer megszólalni, mikor élet-bevágó lenne, hogy feltegyen egy kérdést. Az angol regényben Percevale tökéletes fegyverviselésével gyökeres ellentétben áll nagyzó-ló magatartása: nem elég, hogy nem figyel oda a nála tapasztaltabb Sir Ga-wain tanácsaira, de kis híján sikerül is vérig sértenie (809–814. sor):

*„What! trowes thou,” quod Percevale the yonge,
„That I will agayn brynge
Untill Arthoure the Kyng
The golde that es bryghte?
Nay, so mote I thryfe or thee,
I am als grete a lorde als he (...)”*

(„Mit, hát azt képzeld”, mondta az ifjú Percevale, „hogy visszavi-szem Artur királyhoz az aranyat, amit ez elvitt? Nem; így már tudok gyarapodni és boldogulni, vagyok olyan nagy úr, mint ő.”)

Maldway Mills-nek is feltűnik, hogy Percevale jellemfejlődése, úgy tűnik, várat magára;⁴⁴ nem következik be olyan gyorsan, mint a fran-cia regényben. Kalandjai azonban ezzel az epizóddal elkezdődnek: a továbbiakban ezeket fogom részletesen elemezni.

3.3.2. *Percevale kalandorozata*

A Vörös Lovaggal történő küzdelem nem sokban tér el Chrétien de Troyes változatától, de jóval több benne a komikum. Fontos, hogy Percevale itt is szabálytalanul győz. A Vörös Lovag ugyanis annyira meglepődik a kakaskodó fiú modorán, aki fegyverzetét követeli tőle, hogy feltolja sisakrostélyát, hogy jobban megnézze magának Perce-vale-t – ekkor fúródik homlokába ellenfele hajítódárdája. Érdekes az is, hogy a Vörös Lovag először ügyet sem vet az őt üldöző kecskebőrös fiúra; akkor torpan meg dühösen, mikor Percevale kancának (mare) nevezi a paripát (steed), amin lovagol.

Mikor Percevale az őt vendégül látó lovag kastélyában találkozik Lufamour úrnő küldöttjével, és megtudja, hogy Maidenlande-t fenye-geti a szultán, azonnal jelentkezik, hogy ő majd megküzd vele, és

44 MILLS. 1992, xxiii.

megvédi a már-már öngyilkosságra készülő Lufamourt. Ne higgyük azonban, hogy lovagias szívességből ajánlja fel védelmét az ismeretlen hölgynek (bár kétségtelen, hogy Sir Gawain is ezt tette volna a helyében): csupán ébredező önbizalma és kalandvágya mondatja ezt vele. A küldönc nem is veszi komolyan az ajánlatot, óvatosan próbál ellentmondani Percevale-nak. Azzal érvel, hogy neki Artur király udvarából kell segítséget hoznia, hiszen oda küldték. Végül elmagyarázza az odavezető utat, de nem kíséri el a lovagot.

Percevale alkalmatlansága a lovagi létre ezen a szöveghelyen más bizonyítékot is nyer. Az idős lovag kéri, hogy vigye magával fiait. Percevale vonakodva bár, de hármukat el is fogadja kíséretéül; azonban, mivel valójában teljesen egyedül szeretné véghezvinni a feladatot, útközben csellel eltávolítja maga mellől a fiúkat. Egy valódi lovag ilyet nem tenne: a felajánlott segítség létszükséglet egy lovagi kaland során.⁴⁵ Egy hősnek eszébe sem jutna becsapni (és ezzel magára haragítani) azt, aki jó szándékkal ajánlja fel szolgálatait. Percevale ráadásul ezzel a tetteivel a fiúkat is megfosztja a tanulás lehetőségétől.

Nem is képes a szultánig utat törni magának a szaracénok között. Csak aznap tud végre megküzdeni vele, mikor Artur király is megérkezik három lovagjával, és (ha más segítséget nem is) új motivációt ad neki: végre lovaggá üti. De még ekkor sem látjuk őt lovagiasabbnak vagy bölcsebbnek, mint korábban. Hamar leveti ugyan a szultánt a nyeregből, de nem tudja megölni, mert gyakorlatlan. A lovagi etikett úgy kívánná meg, hogy ő is szálljon le a lováról, és gyalogosan folytassák a párviadalt. Ez Percevale-nak eszébe sem jut, más figyelemzeterít rá. Percevale pedig ekkor azon kezd el töprengeni, hogy vajon miért nevezi Sir Wawayne ménnek a lovat, mikor édesanyja azt mondta, hogy ezt az állatot kancának hívják. Gondolataiba úgy belemerül, hogy sem a lóról nem száll le, sem a szultánra nem figyel oda, és életét csak annak köszönheti, hogy az emlegetett mén megugrik a szultán feléjük villanó kardja előtt. A hirtelen felocsúdó Percevale ekkor (ismét szabálytalan módon) gyorsan lefejezi a szultánt.

Ezután feleségül veszi Lufamourt, de csak egy évig marad mellette, utána hazaindul édesanyjához. Útközben találkozik a lánnyal, akivel gyűrűjét elcserélte, és megtudja, hogy a gyűrű megvédi viselőjét a harcban – tehát világgossá válik, hogy Percevale nem ügyességének vagy rátermettségének köszönhette eddigi győzelmeit, hanem a pusztán véletlennek. A lányt ura, a Fekete Lovag büntetésből megkötözte.

45 AUDEN. 1968, 44.

Percevale, mikor ráébred, hogy mindez miatta történt, eloldozza a lányt, és megvív érte a Fekete Lovaggal.

Ezen a helyen mondja ki a szöveg először Percevaleról, hogy „király és lovag” volt – jellemfejlődésére a szöveg elbeszélője tehát csak itt hívja fel a figyelmet. Ekkor fordul elő először az is, hogy szabályosan vív, majd megkegyelmez egy ellenfelének: mikor ugyanis a Fekete Lovagot legyőzi, a lány megkéri, hogy hagyja meg az életét. Az ő kedvéért Percevale meg is teszi ezt, de megesketi a lovagot, hogy feloldozza a lányt a büntetés alól, és saját gyűrűjét követeli vissza. Ez a viselkedés megfelel a lovagi szabályoknak: Chrétien de Troyes Percevalja ugyanígy, ugyanezzel a feltétellel kegyelmezett meg a Büszke Lovagnak, mikor legyőzte őt.

Miután Percevale megtudja, hogy anyja gyűrűje most egy óriásnál van, ismét éktelen haragra gerjed, és haragja csak fokozódik, mikor kiderül, hogy az óriás a megölt szultán bátyja. Kardjával levágja az óriás egyik karját és a bal lábát, majd miután az óriás másik kezével rá akar sújtani, levágja azt is. Az így megcsonkított óriást magára hagyja, és az ajtónállótól kérdezősködik gyűrűje felől. Az megmondja neki, merre találja, és anyja történetét is elmondja: mikor Percevale édesanyja meglátta a gyűrűt az óriásnál, elveszítette az eszét, és azóta az erdőben bolyong. Percevale megfogadja, hogy addig nem ül lóra, és nem visel fegyvert, ameddig meg nem találja édesanyját. (Így a regény szerkezete keretes marad: Percevale nem volt lovag, mikor elindult, és lovagságának jelvényeit letéve tér vissza otthonába.)

Maldwyn Mills itt megjegyzi, hogy éppen ezzel a cselekedetével kerül igazán közel ahhoz a lovagi eszményhez, amelyet addig hiába hajszolt, hiszen tulajdonképpen ez az első eset, mikor önmagán kívül más miatt is aggódik.⁴⁶ Ez a megállapítás azonban téves, hiszen Percevale már korábban megvédi a gyűrűcsere miatt igazságtalanul megbüntetett lányt. Mint fentebb már láthattuk, a szöveg maga is jelzi, hogy jelleme a lánnyal történő találkozás közben fordul át, hiszen egyrészt ekkor mondja ki az elbeszélő először azt, hogy Percevale már lovag, másfelől pedig Percevale neve leveti magáról korábbi jelzőit, és azok helyét a „Sir” szó veszi át (amire azelőtt a szövegben nem volt példa). Addigi állandó jelzői ugyanis a „vad”,⁴⁷ „fiatal” és „gyermek” voltak, sőt, a regény gyakran a kétértelmű *wight* szóval jellemezte. Ez a középgangol szó melléknévként azt jelenti, „bátor”, főnévként pedig jelenthet bármit, aminek lelke van: embert, vadállatot, ter-

46 MILLS. 1992, xxiv.

47 MILLS. 1992, xxiv.

mészeteletti lényt.⁴⁸ Ez a szó is jelzi, hogy Percevale-ból még akármi lehet, jelleme kiforratlan.

A hős végül megtalálja és visszaviszi Lufamour királyságába édesanyját is, boldogságuknak pedig csak Percevale-nak a Szentföldön bekövetkező halála vethet véget, miután (a szöveg tanúsága szerint) ott is sok hőstettet vitt végbe.

3.3.3. *Percevale jellemfejlődése és a regény tanulságai*

Elmondható-e tehát, hogy Percevale látható jellemfejlődésen megy keresztül a regény során? Bizonyos szempontból mindenképpen; ahogy Maldwyn Mills is megállapította, a regény végére sokkal jobban tudatában van a lovagsággal járó erkölcsi kötelességeknek, mint útja kezdetén. Mint fentebb már szó esett erről, a szöveg is egyértelműen jelzi ezt: miután az 1873. sorban végre lovagnak nevezi, végig Sir Percevaleként látjuk leírva a hős nevét, korábbi állandó jelzői pedig eltűnnek.

Jellemfejlődése azonban egyáltalán nem olyan gördülékeny és folyamatos, mint Chrétien de Troyes Percevaljának főszereplőjéé. Míg Chrétien hőse a kezdeti botladozás után gyorsan tanul (másoktól és saját hibáiból egyaránt), Percevale a sokadik, a lovagregényekbe általában tanító célzattal beleszótt találkozás vagy összecsapás után is makacs és önfejű marad, nem hallgat senkire, ráadásul néha bárgyú naivitással sodródik az eseményekkel – például a lovak nevezéktanán kezd töprengeni, mikor az élete a tét. A változás (hogy *wight*ből Sir Percevale, teljes értékű lovag lesz) nagyon hirtelen következik be, és kicsit talán meg is lepi az olvasót, hiszen semmilyen előzménye nincs.

Még érdekesebb, hogy voltaképpen nem látunk jellemében komoly fordulatot. Percevale Lufamourral kötött házassága után ugyan „jó király”, akit népe elfogad, de önfejűsége megmarad: amint fejébe veszi, hogy meglátogatja édesanyját, szándékától senki, még a felesége sem tudja eltéríteni. A Fekete Lovagra indokolatlanul megharagszik, mikor megtudja, hogy gyűrűje már nincs nála (vagyis türelmesebb sem lett). Arról pedig nem kap az olvasó semmilyen további információt, hogy Percevale szellemi képességei bármennyit is javultak volna (márpedig a történet kezdetén Percevale egyértelműen buta). Beszédmodora is jócskán hagy kívánnivalót maga után, különösen, mikor dühöngeni látjuk.⁴⁹

48 A Middle English Dictionary (MED) alapján (l. Bibliográfia).

49 MILLS. 1992, xxiii.

A szakirodalomban sokan megállapították már, hogy Percevale története valójában paródia.⁵⁰ Biztos, hogy ebben igazuk van, hiszen a regényben a humor tényleg kulcsfontosságú szerepet játszik. Egy lovagregényről azonban általában nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy milyen céllal lett megírva. A lovagregény műfaja, ha úgy tetszik, többfunkciós: ahogy a bevezetésben is szó volt róla, legtöbbször egyszerre szórakoztat, tanít, és hordoz komoly erkölcsi mondanivalót.

Így járt el a Sir Percevale szerzője is. A regény legkézenfekvőbb értelmezése tényleg a paródia, hiszen még a modern olvasó is sokszor mosolyog a főhős bambaságán (egy olyan középkori olvasó pedig, akinek a regényben ábrázolt környezet volt a természetes közege, nyilván még többet). Ugyanakkor Maldwyn Mills azt is észreveszi, hogy a regény valójában nem is annyira a cselekményről, mint Percevale tanulási folyamatáról szól.⁵¹ Percevale pedig tulajdonképpen semmi mást nem tanul meg, mint önmaga érdekein kívül másokét is szem előtt tartani.⁵² Ha a regényt úgy olvassuk, mint egy tanító művet a helyes lovagi életéről, legfontosabb mondanivalója az, hogy a lovagi ideál alapja nem a tárgyi tudás, hanem az önzetlenség. Mindegy, hogy kecskebőr öltözékben látjuk egy vemhes, öreg kancán lovagolni, vagy hogy a Vörös Lovagtól elnyert nemes paripán, ragyogó fegyverzetben vágat Maidenland felé. Nincs jelentősége, hogy Percevale-t Artur király lovaggá üti, és hogy nem sokkal ezután Maidenland törvényes királya lesz a Lufamourral kötött házasság révén. Percevale egészen addig nem rendelkezik öndefinícióval, *wight* marad, amíg nem szembeesül azzal, hogy az ő érdekein kívül más is számít. Amint ezt elfogadja, rögtön lovaggá válik – még csak komoly erőfeszítésébe sem kerül.

4. Konklúzió

Dolgozatomban a 14. századi, középkori *Sir Percevale of Galles* című művet és annak ófrancia alapját, Chrétien de Troyes *Perceval, ou Le Conte du Graal* című, befejezetlen regényét vizsgáltam. A regények elmezése során főleg a lovagi kalandkeresés motívumát tartottam szem előtt, amely kivétel nélkül megtalálható minden középkori lo-

50 Például BRASWELL 1995., FOWLER 1975, 18.

51 MILLS 1992, xxiii.

52 MILLS 1992, xxiv.

vagregényben (hiszen ez a motívum adja a cselekmény alapját). Kutatásom során ezekre a következtetésekre jutottam:

A *Sir Percevale*-ban olvasható lovagi kalandok valóban eltérnek Chrétien de Troyes regényétől. Míg Chrétien főhősének fejlődése folyamatos és intenzív, Percevale of Galles csak a mű utolsó harmadában, nagyon hirtelen válik igazi lovaggá, és csak szemléletmódja változik meg, jelleme nem. Erkölcsi tanulsága ugyan az angol regénynek is van, mégis, elsősorban az tűnik fel az olvasóknak és elemzőknek, hogy parodizál. Percevale, aki úgy követel magának lovagi címet, hogy lova közben kíváncsian kóstolgatja a király homlokát, ugyanolyan elképesztő, mint a Vörös Lovag, aki semmi másan nem háborodik fel annyira, mint hogy büszke harci ménjét lekancázták. Chrétien Percevaljának a hóra hulló vércseppekről szerelmese jut eszébe, és ezen mereng, miközben hősiesen védekezik az őt érő támadások ellen;⁵³ Percevale majdnem csúfos halált hal, mikor a kancák és mének közötti különbségen töprengve figyelmetlenül elveszi dárdaát a szultán torkától. Chrétien de Troyes regényében a humor jóval kisebb jelentőséget kap; cserébe viszont erkölcsi tanítása hangsúlyosabb, mint a *Sir Percevale*-ban, ahol a hős jellemfejlődését csak az állandó jelző cseréje mutatja meg.

A lovagi kalandok szerepe tehát nem csak a cselekmény előbbrevitele vagy az olvasó szórakoztatása (bár ezek a legfontosabb betöltött funkciói). Gyakran szinte észrevétlenül árnyalják a cselekményt, csempésznek humort a történetbe, vagy emelik ki az arturiánus lovagi eszmény egy-egy mozzanatát.

53 FOWLER 1975, 17.

Irodalom

- ASHE, GEOFFREY & LACY, NORRIS J.: *The Arthurian Handbook*. Garland Publishing Inc., 1988, New York, London.
- AUDEN, WYSTEN HUGH: *The Quest Hero*. In: NEIL DAVID ISAACS & ROSE A. ZIMBARDO (szerk.): *Tolkien and the Critics: essays on J. R. R. Tolkien's*. The Lord of the Rings, University of Notre Dame Press, 1968, [h. n.], 40-61. old. Digitális változat: http://faculty.smu.edu/bwheeler/tolkien/online_reader/AudenTheQuestHero.pdf (utolsó elérés: 2017. március 28.)
- BRASWELL, MARY FLOWERS: Introduction. In: Uő. (szerk.): *Sir Perceval of Galles and Ywain and Gawain*, 1995, Medieval Institute Publications, Kalamazoo, Michigan. Digitális változat: <http://d.lib.rochester.edu/teams/text/braswell-sir-perceval-of-galles-introduction> (utolsó elérés: 2017. március 28.)
- CLINE, RUTH HARWOOD: „Introduction.” In: Uő. (ford.): *Chrétien de Troyes: Perceval, Or, The Story of the Grail*, University of Georgia Press, 1985, Athens, Georgia, ix-xxix. old. Digitális változat: <https://books.google.hu/books?id=WKwKHEZ2o-UC> (utolsó elérés: 2017. március 29.)
- FOWLER, DAVID C.: „Le Conte du Graal and Sir Perceval of Galles.” In: *Comparative Literature Studies*, 1975, 12/1, 5–20. old. Digitális változat: <http://www.jstor.org/stable/40246191> (utolsó elérés: 2017. március 26.)
- HILBIG, NICOLE. *Der Doppelweg und doppelte Kursus: Zur Terminologie und modernen Strukturierung des „Erec” von Hartmann von Aue*. GRIN Verlag, 2010, [h. n.]. Digitális változat: <https://books.google.hu/books?id=5LjoEO18hngC> (utolsó elérés: 2017. március 28.)
- KAEUPER, RICHARD: *Chivalry and Violence*. Oxford University Press, 1999, Oxford. Digitális változat: <https://books.google.hu/books?id=67XWQD7rZcoC> (utolsó elérés: 2017. április 10.)
- KELLY, DOUGLAS: *The Art of Medieval French Romance*. University of Wisconsin Press, 1992, [h. n.]. Digitális változat: <https://books.google.hu/books?id=SUSNWEpfMy8C> (utolsó elérés: 2017. február 9.)
- LACY, NORRIS J.: *The Craft of Chrétien de Troyes: An Essay on Narrative Art*. Lugduni Batanorum – E. J. Brill, 1980, Leiden. Digitális változat: <https://books.google.hu/books?id=GekUAAAAIAAJ> (utolsó elérés: 2017. március 30.)

- LACY, NORRIS J: „From Medieval to Post-Modern: The Arthurian Quest in France”. In: *South Atlantic Review*, 2000., 65/2, 114-133. old. Digitális változat: <http://www.jstor.org/stable/3201814> (utolsó elérés: 2017. március 16.)
- LOOMIS, ROGER S.: „The Grail Story of Chrétien de Troyes as Ritual and Symbolism”. In: *PMLA*, 1956, 71/4, 840–852. o. Digitális változat: <http://www.jstor.org/stable/460648> (utolsó elérés: 2017. március 29.)
- Middle English Dictionary*, 2001. Digitális változat: <https://quod.lib.umich.edu/m/med/> (utolsó elérés: 2017. április 10.)
- MILLS, MALDWYN: „Introduction”. In: MALDWYN MILLS (szerk.): *Ywain and Gawain, Sir Percevale of Galles, The Anturs of Arther*. J. M. Dent Ltd-Charles E. Tuttle Co., Inc., 1992, London–Rutland–Vermont, vii-xxxv. o.
- POIRION, DANIEL: *Robert de BORON* (fin XIIe-déb. XIIIe s.) [é. n.] Digitális változat: <http://www.universalis.fr/encyclopedie/robert-de-boron/> (utolsó elérés: 2017. március 28.)
- SELÁF LEVENTE: „Merlin és a Grál: Utószó a Merlinhez”. In: Uő. (ford.) *Robert de BORON (?): Merlin: A varázsló regénye*, Kalligram, 2013. [h. n.], 132–150. o.
- QUÉRUEL, DANIELLE: *Le Conte du Graal*. [é. n.] Digitális változat: http://expositions.bnf.fr/arthur/arret/05_1.htm

